

Małgorzata Malczyk-Herdzina

CZYNNOŚCI REFERENDARZA SĄDOWEGO W SPRAWACH Z ZAKRESU PRAWA SPADKOWEGO (NA TLE NOWELI KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO Z DNIA 24 SIERPNI 2007 ROKU¹)

Referendarz sądowy może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma kompetencje sądu, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 47¹ k.p.c.).

Kolejna nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego poszerza kompetencje referendarzy sądowych, zmierzając do odciążenia sądów od czynności z zakresu ochrony prawnej. Przypomnieć należy, że referendarz sądowy to organ sądowy, który wykonuje zadania z zakresu ochrony prawnej, nie sprawując wymiaru sprawiedliwości. Zadania z tego ostatniego zakresu wykonują sędziowie (art. 2 pr. o u.s.p.).

Od 8 października 2008 r. czynności w sprawach z zakresu prawa spadkowego będzie mógł wykonywać referendarz sądowy, z wyłączeniem prowadzenia rozprawy, zabezpieczenia spadku oraz przesłuchania świadków testamentu ustnego (art. 509¹ § 3 k.p.c.²). Oznacza to, że referendarz sądowy nie będzie mógł:

- dokonać zabezpieczenia spadku (art. 509¹ § 3 k.p.c.³),
- przyjąć oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, jeżeli zostanie ono złożone na rozprawie w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (art. 640 w zw. z art. 669 k.p.c.);
- dokonać otwarcia i ogłoszenia testamentu, jeżeli czynność ta będzie miała miejsce na rozprawie, w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (art. 670 § 1 k.p.c.);
- wydać postanowienia o wyjawieniu przedmiotów spadkowych (art. 656 k.p.c.);

¹ Dz.U. 2007, nr 181, poz. 1287.

² W brzmieniu ustalonym Ustawą o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustawach, Dz.U. 2007, nr 181, poz. 1287.

³ Por. przyp. 2.

- przesłuchać świadków testamentu ustnego (art. 509¹ § 3 k.p.c.⁴),
- wydać postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza, jeżeli zapadnie ono na rozprawie, na której złożono oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza (art. 644 w zw. z art. 640 i 669 k.p.c.);
- stwierdzić nabycia spadku (art. 669 k.p.c.);
- dokonać działu spadku (art. 683 k.p.c.);
- przyjąć oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 690 k.p.c.).

Do kompetencji referendarza sądowego należeć będzie natomiast:

- wydanie postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza (z wyjątkiem sytuacji wskazanej w p k t 6);
- przyjęcie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (z wyjątkiem sytuacji wskazanej w p k t 2);
- otwarcie i ogłoszenie testamentu (z wyjątkiem sytuacji wskazanej w p k t 3);
- odebranie oświadczenia od osoby powołanej na wykonawcę testamentu, o odmowie przyjęcia tego obowiązku (art. 664 k.p.c.);
- wydanie zaświadczenia osobie powołanej na wykonawcę testamentu (art. 665 k.p.c.);
- ustanowienie kuratora spadku (art. 666 k.p.c.);
- zwolnienie wykonawcy testamentu (art. 691 k.p.c.).

Istotne wątpliwości powstają, gdy rozważamy przyczyny uzasadniające powierzenie referendarzowi sądowemu (co do zasady) uprawnienia do wydania postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza, a równocześnie pozbawienie go możliwości orzekania w sprawie zabezpieczenia spadku. W uzasadnieniu rządowego projektu Ustawy o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw⁵ znajduje się zapis, według którego wydanie postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza wydaje się w pełni przynależeć do kategorii zadań, które zgodnie z art. 2 § 2 pr. o u.s.p., mogą w sądach wykonywać referendarze sądowi. Rozumieć przez to należy, jak sądzę, że sporządzenie spisu inwentarza jest zadaniem z zakresu ochrony prawnej, natomiast zabezpieczenie spadku jest sprawowaniem wymiaru sprawiedliwości. Taki wniosek nie wydaje się uprawniony.

Przedmiotem zabezpieczenia spadku są objęte wyłącznie rzeczy lub prawa pozostające do chwili otwarcia spadku we władaniu spadkodawcy (art. 634 k.p.c.). Zabezpieczenie spadku może dotyczyć tych składników spadku, którym grozi naruszenie zwłaszcza poprzez usunięcie, uszkodzenie, zniszczenie albo nieusprawiedliwione rozporządzenie (art. 634 k.p.c.).

Jak wynika z powyższego, zabezpieczenie nie dotyczy całości spadku, w przeciwieństwie do spisu inwentarza, który obejmuje ogół aktywów i pasywów stanowiących spadek⁶.

Celem zabezpieczenia spadku jest zapewnienie nienaruszalności rzeczy i praw pozostałych po spadkodawcy (art. 634 k.p.c.). Spis inwentarza jest wprawdzie

⁴ Por. przyp. 2.

⁵ Druk sejmowy nr 1651.

⁶ J. Gudowski, [w:] *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, t. 2, Warszawa 2001, s. 240; W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2001, s. 231.

podstawą ograniczenia odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe, ale również jest instrumentem, poprzez który sąd czuwa nad całością spadku, do czasu objęcia go przez spadkobiercę (art. 666 § 1 k.p.c.). Podkreślić też należy, że zabezpieczenia spadku dokonuje się zazwyczaj wtedy, gdy spadek nie został objęty przez spadkobiercę (por. art. 635 § 3 k.p.c.), tzn. gdy żaden spadkobierca nie objął go w posiadanie, zarząd, użytkowanie czy też przechowanie⁷. W takiej m.in. sytuacji dokonuje się spisu inwentarza, tzn. wówczas gdy ustanowiony został kurator dla zarządu spadku nieobjętego, o ile uprzednio nie sporządzono spisu inwentarza (art. 666 § 2 k.p.c.).

Krąg osób uprawnionych do zgłoszenia wniosku o dokonanie zabezpieczenia spadku oraz sporządzenie spisu inwentarza, w znacznej części jest tożsamy (por. art. 635 § 2 i art. 637 § 1 k.p.c.). W obu przypadkach wnioskodawcy muszą uprawdopodobnić istnienie podstaw uzasadniających wnioski (art. 635 § 2 i art. 637 § 1 k.p.c.). Ponadto postanowienie o zabezpieczeniu spadku oraz o sporządzeniu spisu inwentarza wykonują te same organy: komornik sądowy lub komornik skarbowy⁸, a przy wykonywaniu postanowień o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzeniu spisu inwentarza w sprawach nieunormowanych odmiennie stosuje się odpowiednio przepisy art. 760-766 i 768-774 k.p.c.⁹ Poza tym zarówno postanowienie o zabezpieczeniu spadku, jak i postanowienie o sporządzeniu spisu inwentarza, są orzeczeniami co do istoty sprawy (również postanowienie oddalające wniosek w tym przedmiocie lub postanowienie uchylające zabezpieczenie¹⁰). Zatem oczywiste wydaje się, że sporządzenie spisu inwentarza ma cel podobny do zabezpieczenia spadku. W konsekwencji rozdzielenie uprawnień w analizowanym zakresie pomiędzy sąd a referendarza sądowego nie wydaje się uzasadnione.

Skutkiem tej nowej regulacji prawnej będzie też dwoistość środków zaskarżenia postanowień co do istoty sprawy – na postanowienie sądu o zabezpieczeniu spadku, postanowienie oddalające wniosek o zabezpieczenia spadku oraz postanowienie sądu o uchyleniu zabezpieczenia, przysługiwać będzie apelacja (art. 518 k.p.c.), natomiast na postanowienie referendarza sądowego o sporządzeniu spisu inwentarza, postanowienie oddalające wniosek o sporządzenie spisu inwentarza – skarga na orzeczenie referendarza sądowego (art. 398²² w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

W tym stanie rzeczy wydaje się, że referendarz sądowy powinien być uprawniony zarówno do wydania postanowienia o sporządzenia spisu inwentarza (co do zasady), jak i postanowienia o zabezpieczeniu spadku. Trzeba też podkreślić, że referendarz sądowy nie będzie mógł przyjąć oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, jeżeli zostanie ono złożone na rozprawie w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (art. 640 w zw. z art. 669 k.p.c.), oraz dokonać otwarcia i ogłoszenia testamentu, jeżeli czynność ta będzie miała miejsce na rozprawie, w toku postępowania o stwierdzenie nabycia spadku (art. 670 § 1 k.p.c.). W praktyce takie

⁷ Orzeczenie SN z dn. 16.03.1952 r., C 1006/52, OSN 1953 r., nr 3, poz. 75; orz. SN z dn. 5.04.1956 r., 3 CR 566/56, OSN 1956 r., nr 4, poz. 115.

⁸ § 1 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dn. 1.10.1991 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania przy zabezpieczaniu spadku i sporządzaniu spisu inwentarza, Dz.U. nr 92, poz. 411.

⁹ § 6 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości wskazanego w przyp. 8.

¹⁰ J. Gudowski, *op. cit.*, s. 237.

sytuacje zdarzają się najczęściej. Zatem odciążenie sędziów i sądów od orzekania w tych kategoriach spraw będzie nieznaczne.

Ponadto referendarz sądowy jest uprawniony (lub będzie od 8 października 2008 roku) w postępowaniu w sprawach z zakresu prawa spadkowego do:

- badania wymogów formalnych pism procesowych, należnej opłaty oraz wydawania zarządzeń w przedmiocie wezwania do usunięcia ewentualnych braków w tym zakresie oraz zwrotu (odrzućenia) pisma procesowego (art. 130 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.),
- wydania (poza rozprawą) postanowienia o odrzuceniu wniosku, odmowie odrzucenia wniosku, przekazaniu sprawy sądowi właściwemu, podjęciu postępowania w innym trybie,
- wydania (poza rozprawą) postanowienia o zawieszeniu postępowania i odmowie podjęcia zawieszzonego postępowania,
- udzielenia odmowy uzasadnienia orzeczenia oraz jego doręczenia,
- dokonania sprostowania lub wykładni orzeczenia przez niego wydanego albo ich odmowy,
- nadawania klauzuli wykonalności tytułom wskazanym w art. 781 § 1¹ k.p.c.,
- stwierdzania prawomocności orzeczeń (art. 364 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.),
- dokonywania czynności w zakresie zwalniania od kosztów sądowych (art. 118 u.k.s.c.), np. może on udzielać zwolnienia od kosztów sądowych, cofać zwolnienie od kosztów sądowych, zarządzać dochodzenia celem wyjaśnienia rzeczywistego stanu majątkowego uczestnika postępowania domagającego się zwolnienia od kosztów sądowych lub z niego korzystającego,
- zarządzenia zwrotu uiszczonej opłaty np. od pisma zwróconego z powodu braków formalnych, odrzuconego lub cofniętego, jeżeli odrzucenie lub cofnięcie nastąpiło przed wysłaniem odpisu pisma innym uczestnikom (art. 79 w zw. z art. 82 u.k.s.c.),
- zarządzenia zwrotu różnicy pomiędzy opłatą pobraną a opłatą należną (art. 80 w zw. z art. 82 u.k.s.c.),
- zarządzenia zwrotu zaliczki (art. 84 ust. 2 u.k.s.c.),
- ustalania i przyznawania należności świadków, biegłych, tłumaczy i uczestników postępowania (art. 93 u.k.s.c.),
- dokonywania na zarządzenie prezesa Sądu Rejonowego lub Sądu Okręgowego, czynności w sprawach odroczenia lub rozłożenia na raty należności sądowych (art. 125 u.k.s.c.),
- wykonania szczegółowego obliczenia kosztów procesu, gdy sąd ograniczył swoje rozstrzygnięcie w tym przedmiocie jedynie do wskazania zasad poniesienia kosztów postępowania przez uczestników (art. 108 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.),
- wydania postanowienia o ustanowieniu albo odmowie ustanowienia adwokata lub radcy prawnego (art. 123 § 2 k.p.c.).

Podkreślenia wymaga, że kodeks postępowania cywilnego nie zezwala na to, aby w przedmiocie cofnięcia ustanowienia adwokata lub radcy prawnego mógł orzekać referendarz sądowy. Takie unormowanie budzi zastrzeżenia – skoro ustawa o kosztach sądowych przyznaje referendarzowi sądowemu prawo do orzekania o cofnięciu udzielonego uczestnikowi zwolnienia od kosztów sądowych, to kodeks

postępowania cywilnego powinien zezwalać na to, aby w tym wypadku postanowienie o cofnięciu ustanowienia adwokata lub radcy prawnego wydawał również referendarz sądowy.

Środkiem zaskarżenia orzeczenia referendarza sądowego jest skarga na orzeczenie referendarza sądowego (art. 398²² w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Przysługuje ona również na zarządzenie referendarza sądowego w przedmiocie odroczenia lub rozłożenia na raty należności sądowych (art. 125 u.k.s.c.). Zgodnie z treścią przepisu art. 398²² k.p.c., skarga przysługuje na orzeczenia referendarza sądowego co do istoty sprawy, orzeczenia kończące postępowanie w sprawie oraz na orzeczenia, o których mowa w art. 394 § 1, pkt 1, 2, 4², 5, 6, 7, 8 i 9, a także na orzeczenie co do nadania klauzuli wykonalności, chyba że przepis szczegółowy stanowi inaczej.

Nie sposób w związku z tym nie zwrócić uwagi na fakt, że istotne wątpliwości dotyczą dopuszczalności skargi na zarządzenie referendarza sądowego o zwrocie wniosku dotkniętego brakami formalnymi lub nienależycie opłaconego. Ustawodawca wskazuje, że skarga przysługuje na orzeczenia referendarza sądowego, nie wyjaśniając, czy termin „orzeczenia” należy interpretować szeroko, tzn. czy objąć nim należy również zarządzenia wydane przez referendarza. Źródłem tych wątpliwości jest sam Kodeks postępowania cywilnego, który w Księdze I, Tytule VI, Dziale IV wymienia orzeczenia wydawane w postępowaniu cywilnym, zaliczając do nich: wyroki, nakazy zapłaty, postanowienia.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż działania ustawodawcy zmierzające do poszerzenia kompetencji referendarza sądowego w postępowaniu cywilnym są oczekiwane i pożądane, trudno jednak uznać je za wewnętrznie spójne.